

УДК 355.1-058.65(470:477):159.923.32(1-72)(=161.2)
DOI <https://doi.org/10.15407/mue2023.22.036>

ДЕДУШ ОЛЕКСІЙ

кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник відділу «Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1040-2241>

DIEDUSH OLEKSII

a Ph.D. in History, a junior research fellow at the *Archival Scientific Funds of Manuscripts and Audio-Recordings* Department of M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1040-2241>

Бібліографічний опис:

Дедуш, О. (2023) Групова жертвовність як маркер національної ідентичності: український досвід. *Матеріали до української етнології*, 22 (25), 36–42.

Diedush, O. (2023) Group Sacrifice as a Marker of National Identity: Ukrainian Experience. *Materials to Ukrainian Ethnology*, 22 (25), 36–42.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2023. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ГРУПОВА ЖЕРТОВНІСТЬ ЯК МАРКЕР НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Анотація / Abstract

Стаття присвячена розробці та аналізу поняття «групова жертвовність». Його можна детермінувати як групу загиблих, постраждалих, рідше репресованих осіб, які вчинили акт героїчного чину, що суттєво вплинув на хід певного більш масштабного явища або мав неабияке символічне значення, сприяючи ідейному наповненню продовження боротьби в тій чи іншій формі. У цьому розумінні полегли чи постраждали є не об'єктами злочинних посягань ворогів, а суб'єктами дієвого, мотиваційного наповнення національної ідентичності. Тому приділено значну увагу теоретично-понятійному апарату проблематики. Серед ознак групової жертвовності ми виокремлюємо: усталену назву, факт героїзму, наявність особливо непримиримого ворога, початкове публіцистичне або усно-історичне висвітлення чину групової жертви, фіксація в національній історіографії, конкретний перелік групової жертви, локалізованість у місці та часі, визначену мету, заради досягнення якої вчинено подвиг. Функціями групової жертвовності є, зокрема, такі: трансляція національної ідентичності, формування національного історичного нарративу, глорифікація громадянсько-релігійного культу та апробація культурно-ідентифікаційного базису нації. Українські групові жертви в боротьбі за незалежність мали місце ще на початку нашої модерної державності – у часи національно-визвольних змагань 1917–1921 років. Пам'ять про них була збережена завдяки активній роботі екзильних учених-гуманітаріїв. Нову сторінку в груповій жертвовності українців було відкрито в лютому 2014 року, коли почався новий етап боротьби з російським імперіалізмом. Так, у список борців за незалежність України своїм героїчним чином вписали себе Небесна Сотня, «кіборги», захисники міст-героїв України та інші. Стресово-мотиваційний потенціал групової жертвовності має величезний вплив на сучасні українські націоідентифікаційні практики.

Ключові слова: групова жертва, українська національна ідентичність, громадянська релігія, російсько-українські війни.

The article is dedicated to the development and analysis of the *group sacrifice* concept. It can be defined as a group of deceased, suffered, less commonly, repressed individuals performing an act of heroic deed that influenced significantly the course of a certain more large-scale phenomenon or had significant symbolic meaning, contributing to the ideological filling of the continuation of the struggle in one form or another. In this understanding, the fallen or suffered individuals are not objects of criminal violation by enemies but rather subjects of active, motivational embodiment of national identity. Therefore, significant attention is devoted to the theoretical and conceptual apparatus of the issue. An established name, the fact of heroism, an especially implacable enemy, initial journalistic or oral-historical coverage of the act of group sacrifice, fixation in national historiography, a specific list of group sacrifice, localization in a place and time, and a defined purpose for which the feat was accomplished are distinguished among the characteristics of group sacrifice. The functions of group sacrifice include the transmission of national identity, the formation of a national historical narrative, the glorification of civic-religious culture, and the approval of the cultural-identification basis of the nation. Ukrainian group sacrifices in the struggle for independence have taken place as early as the beginning of our modern statehood during the period of national liberation struggles of 1917–1921. The memory of them has been preserved thanks to the active work of exiled scholars in Humanities. A new chapter in the group sacrifice of Ukrainians is opened in February 2014, when a new stage of the fight against Russian imperialism have started. Thus, the Heavenly Hundred, the Cyborgs, defenders of the hero cities of Ukraine, and others have inscribed themselves in the list of fighters for Ukrainian independence through their heroic deeds. The stress-motivational potential of the group sacrifice has a huge impact on contemporary Ukrainian nation-identity practices.

Keywords: group sacrifice, Ukrainian national identity, civil religion, Russian-Ukrainian wars.

Становлення націй і держав завжди супроводжувалося боротьбою, яка часто мала не тільки політичний, а й конвенційно-агресивний характер. Під час таких зіткнень сторони боротьби несли втрати, однак в окремих випадках групи жертв знаходили особливе відображення в національній історіографії, громадянсько-релігійному культурі та повсякденних націоідентифікаційних практиках. Спробуємо розглянути проблему ширше і розвинути її теоретично-понятійний апарат.

Проблему жертвовності (англ. – *sacrifice*) досліджували західні культурні антрополози. Наприклад, Еміль Дюркгайм описував альтруїстичне самогубство як найвищу форму інтеграції індивіда в певну групу заради самозбереження останньої. З позицій впливу цього явища на ідентичність у подальшому культурні антрополози та етнологи розвивали ідею *надінтеграції* (англ. – *overintegration*). Серед представників цих студій можна виділити Тейджфела і Тьорнера, Свенна («злиття ідентичності»), МакНамара, Генріха, Берхард (локальний альтруїзм) та інших [11; 12; 14; 15]. Однак вони мало торкалися причин виникнення такого явища та стосувалися здебільшого традиційних суспільств і релігійного фанатизму. Ближче до нашого розуміння проблеми свою позицію в книзі «Наука жертви» висловила англійська дослідниця релігії та літератури Сьюзан Мізракі, яка, хоч і крізь призму художніх творів, але вказує на те, що самопожертви часто є посередниками культурних змін у соціумі [13]. Після 2001 року під впливом зростання терористичних загроз у сві-

ті північноамериканські й західні дослідники почали фокусувати свою увагу на самопожертві як символічному вияву в середовищі радикально-екстремістських груп. Більш комплексно до питання самопожертви для групи підійшов британський соціальний антрополог Харві Вайтхаус, однак він не торкнувся проблематики самопожертви менших груп для більших [17].

Об'єктом нашого дослідження обрано саме групову жертвовність, яка опирається на спільну мету окремих індивідів. За нашим розумінням групова жертва – це група загиблих, постраждалих, рідше репресованих осіб, які вчинили акт героїчного чину, що суттєво вплинув на хід певного більш масштабного явища або мав неабияке символічне значення, сприяючи ідейному наповненню продовження боротьби в тій чи іншій формі.

Українською мовою слово «жертва» має два значення – 1) об'єкт злочину чи злочинного посягання (лат. – *victima*) та 2) добровільний внесок заради чогось, пожертва (лат. – *sacrificium*) [6, с. 194, 252]. Оскільки наш теоретично-понятійний апарат стосується саме другого значення, то групову жертвовність не може розглядатись як категорія юридичної науки віктимології, яка вивчає саме об'єкти злочинних посягань та механізми, які призводять до схильності окремих осіб стати учасником чи жертвою злочину [9]. Якщо у віктимологічному плані групову жертвовність викликає лише песимістичні мотиви, то в нашому розумінні, попри трагічність самого феномену, він виступає стресово-мотиваційним елементом формування нації як стійкої соціальної системи.

Ознаками групової жертвовності є:

1) Усталена назва жертвовної групи. Може мати локально-топонімичну, гіпербольну, релігійно-міфологічну, одинично-організаційну, професійну, етнічну етимологію. Локально-топонімична, як правило, апелює до захисту чи оборони якогось географічного об'єкта, рідше до місця походження. Гіпербольна назва може бути дана ворогами, які визнають перевагу противника. Релігійно-міфологічна рефлексує на практично надзвичайні здібності жертвовної групи або їхнє потрапляння в «кращі світи», згідно з тими чи іншими релігійними уявленнями. Одинично-організаційна має на меті утвердити функціонально-кількісний характер жертвовної групи. Професійний часто є близьким до одинично-організаційної етимології або відображає професійні (найчастіше політично-професійні) якості жертвовної групи.

2) Героїзм, який полягає в усвідомленому вчиненні небезпечних для самих себе дій у вкрай несприятливих обставинах, які дозволили повністю або частково досягти поставленої мети. Частковість досягнення мети може означати саме значний символічний потенціал події.

3) Наявність ворога, який є ідейно непримиримим до сторони, що понесла жертви і своїми діями прагне нанести масштабну шкоду противнику, аж до самого наміру повного його винищення.

4) Потреба початкового публіцистичного чи усно-історичного висвітлення факту групової жертвовності, яка сприятиме поширенню його серед мас чи в середовищі найбільш активних прошарків нації або політичної групи. У сучасних умовах це можуть бути висвітлення в соціальних мережах, які реагують швидше, ніж публіцистика, та завдяки фото- й відеоматеріалам можуть більш точно фіксувати деталі чину жертвовної групи.

5) Історіографічне закріплення факту групової жертвовності. Для сторони, яка виграла боротьбу, це робиться на державному рівні, а відтак рефлексується на громадянсько-релігійному культурі, освітніх матеріалах, публічному просторі, топоніміці тощо. Для програної сторони можливість збереження факту групової жертвовності потребує наявності діаспорних (екзильних) інтелектуальних центрів, які в умовах відсутності на своїй землі могли б підтримувати в історичній і публіцистичній сферах пам'ять про подію, яку потім перенесли б на материнську територію.

6) Чіткість переліку полеглих чи постраждалих або наявність лідера групи.

7) Конкретна локалізованість на місці та в часі.

8) Детермінована мета полеглої або постраждалої групи, у ході досягнення якої було здійснено героїчний чин. Цей показник забезпечує єдність колективної жертви.

Серед функцій групової жертвовності можна виділити такі:

1) Трансляції національної ідентичності. Полегли чи постраждали герої стають прикладом для наслідування чи вшанування пересічними громадянами.

2) Формування національної історіографії. Приклади жертвовної групи сприяють наповненню національного історичного наративу фактажем. Особливо актуальною є ця функція для поневолених націй, частина інтелігенції яких проживає в екзилі.

3) Глорифікації громадянсько-релігійного культу. Державні органи для формування позитивного ставлення до держави й суспільного устрою серед громадян включають у культ вшанування борців за незалежність здебільшого приклади групової жертвовності.

4) Апробація культурно-ідентифікаційного базису нації. Полягає в тому, чи здатна нація, маючи стійкі культурні й ідентифікаційні маркери, захищати їх не лише ідеологічно-політичними, але й силовими заходами.

Світова історія знала низку прикладів групової жертвовності. Найбільш відомим є подвиг 300 спартанців, які стали символом самопожертви задля великої перемоги над ворогом, який значно переважав еллінів кількісно і навіть технологічно.

Показовим є той факт, що перші рядки приспіву українського національного гімну «Душу й тіло ми положим за нашу свободу» є також посиланням до рішучості українців принести себе в жертву заради незалежності своєї землі. Ключовим тут є слово «ми», яке вже апелює до готовності народу діяти як єдина група. В Україні відомі зафіксовані випадки, які припали на початок української сучасної державності та запеклої боротьби за неї.

Першим актом групової жертвовності, належно зафіксованим у тодішній українській публіцистиці, став подвиг Героїв Крут. Попри поразку та розстріл уцілілих крутян, у стратегічному плані ця подія дала змогу виграти час українській стороні для евакуаційних заходів і вберегти державну структуру від вирішального удару більшовицьких бандугруповань [8]. Ідеологи українського руху відразу порівняли подвиг захисників станції Крути з героїчним чином вищезгаданих спартанців, зважаючи на

близькі за числами втрати, схожість мети бойового завдання та очевидну приреченість [5]. Про стратегічність операції крутян у 1918 році свідчить ще той факт, що на початку повномасштабного вторгнення у 2022 році тут також стався бій між українськими силами оборони та російським агресором, який закінчився завданням значних втрат останнім і значно уповільнив, як і понад 100 років тому, наступ на столицю з північного сходу [1].

Схожою за обставинами була локальна подія в рамках Другого зимового походу – подвиг героїв Базару. 21 листопада 1921 року біля с. Базар на Житомирщині було розстріляно 359 бійців армії УНР, які не забажали приєднатися до червоно-російських терористів. На відміну від чину крутян, герої Базару були в значно меншій мірі відображені в публіцистиці, оскільки в той період Українська Народна Республіка переживала колапс, а інтелектуально-інформаційні центри ще не були сформовані в екзильних умовах. Попри це, у діаспорі пам'ять про цю подію підтримувалася [4; 7]. Це дозволило вже в незалежній Україні достойно відзначити героїчну смерть учасників Другого зимового походу під Базаром, де також було встановлено меморіал.

Слід зазначити, що протилежна сторона – більшовицька партія – активно взяла до уваги приклади групової жертвовності. Але тут була принципова різниця – найменший такий акт супроводжувався пропагандистсько-ідеологічними домислами та гіперболізацією. Так виникли міфологізовані конструкти про 26 бакинських комісарів (частина вбитих була звичайними людьми, але аж ніяк не комісарами), 16 амурських комісарів, 14 туркестанських комісарів, 9 ашхабадських комісарів (деякі також були рядовими більшовиками). У Другу світову війну цей список поповнився оборонцями Брестської фортеці та найбільшою містифікацією радянської пропаганди – про 28 панфіловців, яка у спадок перейшла російській державній ідеології.

Новий етап актів групової жертвовності вже в умовах незалежності почався у 2014 році. Оскільки цей етап є найбільш сучасним та актуальним, то спробуємо детальніше розглянути всі відомі події, у яких мали місце приклади групової жертвовності українців, а також з'ясувати, як це вплинуло на націоналізаційні практики в Україні.

Небесна Сотня – груповая жертва, яка виникла в результаті спроби розгону учасників масових протестів у Києві наприкінці лютого 2014 року. Назва виникла як посилання до

структури самооборони учасників протесту, які поділялись на сотні. У свою чергу такий поділ, вочевидь, є аллюзією до козацьких традицій одинично-організаційної структури «полк–сотня», яка вже відроджувалася в часи Української Народної Республіки та Української держави. Слово «небесний» є релігійно-міфологічною складовою назви як виразник віри в те, що вбиті євромайданівці будуть на «небесах», подібно до янголів. Практично всі полегли з Небесної Сотні загинули або були важко поранені в період з 18 по 22 лютого 2014 року в межах Києва, що чітко відповідає вищенаведеним ознакам групової жертви. Згодом до переліку загиблих додали жителів інших регіонів, зокрема, жертв проросійського колабораціоністського заклоту в Донецьку. Героїчний чин Небесної Сотні полягав у протистоянні добре озброєним працівникам силових структур, тоді як самооборонці Майдану часто мали номінальні засоби захисту та просто підручну холодну зброю.

Розгін протестів у Києві став переломною точкою, яка трансформувала акцію непокорі в справжню революцію, що привела до реальних суспільно-політичних змін. Факт розстрілу протестувальників відразу швидко поширився не лише в класичній публіцистиці, а й у новому на той час медіапросторі – соціальних мережах. Таке стрімке поширення інформації не могло не спричинити певні викривлення – додавання до цієї групової жертви загиблих за зовсім інших обставин осіб тощо. Попри тривале розслідування, виконавцем злочину фактично визнано колективний режим колишнього президента Януковича, а не конкретні силовики та допоміжні загоони влади – так звані «тітушки». Зважаючи на фактичність до спроби розгону рф, Небесна Сотня також стала першою груповою жертвою в новітніх протистояннях українців російському імперіалізму. Подвиг героїв Небесної Сотні був належно відзначений у просторово-топонімічному плані практично по всій території України. 20 лютого стало Днем пам'яті, усім «канонічним» жертвам було присвоєно звання Герой України, а фалеристична сфера України поповнилась Орденом Небесної Сотні.

«Кіборги» – загальна назва оборонців Донецького аеропорту, які протягом 242 днів стримували величезні сили російських загартників та допоміжних бандугруповань сепаратистів. Загальна кількість загиблих складає 100 чоловік, значна частина яких загинула після підступного підризу терміналу. У цьому випадку найменування українській груповій жертві дала сторона противника, яка безуспіш-

но штурмувала українські позиції. Спочатку ця назва була поширена у ворожому інфопросторі, але українці з традиційною долею самоіронії взяли це назвисько для власного використання. Саме слово «кіборг» є посиланням до гіперболізації здібностей оборонців ДАП, які воювали у вкрай несприятливих умовах, будучи в напівоточенні, із суттєвим дефіцитом необхідних для оборони ресурсів. Приклад «кіборгів» можна назвати першим відомим випадком «технологічного» найменування групової жертви. Є певні дискусії щодо територій, які можна вважати територією боїв за Донецьке летовище, що відповідно впливає на кількість загиблих [10]. Зі стратегічної точки зору поставлені задачі «кіборгами» були виконані, оскільки було створено нові оборонні рубежі, які в багатьох місцях збройні сили РФ не змогли подолати навіть після початку повномасштабного вторгнення станом на кінець червня 2023 року. Подвиг «кіборгів» належно вшанований на державному та мистецькому рівнях. Зокрема, було випущено пам'ятну монету, знято декілька документальних і художніх фільмів, а також створено зразки пісенної творчості.

Повномасштабне вторгнення російської автотократії, яке тісно переплелось з терористичними методами ведення бойових дій, принесло нові героїчні жертви українців. На жаль, не завжди оборонці тої чи іншої місцевості були належно зафіксовані в українському інформаційному полі, зважаючи на вкрай інтенсивний характер воєнних дій у перший місяць війни. Особливо така ситуація спостерігалася на окупованих територіях, які швидко опинилися в інформаційному вакуумі через дії окупантів. Утім, навіть описані випадки потребують етнологічно-націософічного аналізу, який ми спробуємо провести нижче.

Оборонці «Азовсталі» – група військових та цивільних, які забезпечували оборону останнього бастиону українських сил – заводу «Азовсталь» – у блокованому російським агресором місті Маріуполь протягом кінця березня – кінця травня 2022 року. Точна кількість загиблих з української сторони невідома, а кількість оборонців, які здалися за наказом вищого керівництва ЗСУ, складала 2439 осіб. Однак до полеглих оборонців металургійного заводу відносимо вбитих росіянами під час теракту в Оленівці, куди було завдано артилерійський удар по місцеперебуванню полонених азовців, де, за окремими даними, загинуло понад 50 бійців і більше 130 було поранено. Варто зазначити, що за подвигом оборонців «Азовсталі» слідкували не лише українські, але й низка масмедіа євро-

пейських, північноамериканських та інших країн фактично в режимі реального часу [16]. Сам героїчний чин маріупольських підрозділів оборони, медиків та цивільних сприяв зростанню підтримки України у світі, яка показала приклад гідного опору в умовах повної блокади. Подвиг героїв «Азовсталі» та Маріуполя був увічнений у низці мікротопонімічних об'єктів ще до припинення операції оборони за наказом.

Оборонці Бузького парку – збірна назва загиблих бійців херсонської Територіальної оборони, які 1 березня 2022 року вступили в бій з російськими загарбниками, що атакували місто на важкій бронетехніці. Сам парк мав стратегічне значення для встановлення контролю над усім містом, оскільки біля нього проходять три головні херсонські шляхи. Через відсутність належного озброєння та захисного спорядження за пів години бойового зіткнення було вбито 24 українських вояки [2]. Це був акт безпрецедентного героїзму, який хоч і не мав тактично-стратегічного значення, але став символом опору російським загарбникам в єдиному окупованому обласному центрі. Факт того, що стихійний меморіал на місці героїчного чину був зроблений херсонцями навіть в умовах окупації, свідчить про надзвичайну його важливість для поневолених українців, які перебували в інформаційній блокаді, влаштованій ворогом. Після звільнення міста на локальному рівні подвиг тероборонців, які загинули в Бузькому парку, був увічнений меморіалом.

Близькою за сенсом, але не підхожою за всіма ознаками групової жертви, є традиція присвоєння почесних відзнак містам, зокрема, у нашому випадку – «місто-герой України». Станом на червень 2023 року таких міст є 10: Буча, Волноваха, Гостомель, Ірпінь, Маріуполь, Миколаїв, Охтирка, Харків, Херсон, Чернігів. Насамперед тут мається на увазі також героїзм та понесені жертви жителями й оборонцями цих міст. Саме почесне найменування має радянське коріння, чого не приховував навіть ініціатор введення цього звання – Президент України [3]. Утім, нові реалії війни з російською армією, яка декларує спадкоємність з РСЧА, принципово змінюють сенс цього почесного найменування. У деяких містах із переліку стали окремі локальні події групового жертвовного чину. Проте це почесне найменування не завжди враховує всі такі локальні точки героїчного спротиву та понесені втрати. Зокрема, у перелік не ввійшла «фортеця Бахмут», міста Ізюм та Лиман тощо.

Отже, групова жертвовність – трагічний, але важливий елемент націоідентифікаційних прак-

тик, який у своєму практичному втіленні має особливе значення. Його стресово-мотиваційна складова має неабияке значення для доповнення культурно-ідентифікаційних маркерів прикладами дії. Запропонований нами теоретично-понятійний апарат описаного явища має

на меті доповнити спектр досліджень, присвячених національній ідентичності. Українська історія має низку таких прикладів – як на початку становлення своєї модерної державності, так і на сучасному етапі боротьби з російським окупантом за існування українців як нації.

Джерела та література

1. Бій під Крутами 100 років потому. 28 лютого 2022 року там розгромили росіян. URL : <https://texty.org.ua/articles/109069/bij-pid-krutamy-sto-rokiv-potomu-28-ljutoho-2022-roku-tam-znovu-rjatuvaly-kyyiv/>.
2. Дашківська І. Бій у Бузковому парку Херсона очима учасника Сергія Гаражка (Отамана): Кулемет бив так, що я бачив лише, як гілки відлітають. Фоторепортаж. *Sensor.net*. URL : <https://sensor.net/ua/p3389028>.
3. Звернення Президента України від 6 березня 2022 р. URL : <https://www.facebook.com/watch/?v=343634401019245>.
4. Карбович З. Дві Революції. *Сурма*. Січень 1951. № 27. С. 6.
5. Крім виконання обов'язку, треба ще посвяти. *Холмська земля*. 1944. 14 травня. № 20. С. 3.
6. Скорина Л. Латинсько-український, українсько-латинський словник. Київ : Обереги, 2004. 448 с.
7. Трагедія Базару. *Діло*. 1937. 21 листопада. № 257. С. 7.
8. Трагедія на Крутах. *Нова Рада*. 1918. 16 березня. № 35. С. 4.
9. Шамрук Н. Сутність поняття «віктимологія» в сучасній науці. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2021 : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 22–23 квітня 2021 р.)*. Чернігів : Академія ДПТС, 2021. С. 214–217.
10. Сушинський О., Подільська С. Якою в історію України увійде битва за Донецький аеропорт: цифри та факти. *Армія Inform*. URL : <https://armyinform.com.ua/2020/01/20/yakoju-v-istoriyu-ukrayiny-uvijde-bytva-zadoneczkyj-aeroport-cyfyry-ta-fakty/>.
11. Bernhard H., Fischbacher U., Fehr E. Parochial altruism in humans. *Nature*. 2006. Vol. 442. No. 7105. Pp. 912–915. DOI : <https://doi.org/10.1038/nature04981>.
12. McNamara R. A., Henrich J. Kin and Kinship Psychology both influence cooperative coordination in Yasawa, Fiji. *Evolution and Human Behavior*, March 2017, vol. 38, iss. 2, pp. 197–207. DOI : <https://doi.org/10.1016/evolhumbehav.2016.09.004>.
13. Mizruchi S. L. *The Science of Sacrifice: American Literature and Modern Social Theory*. Princeton University Press, 1998. 496 pp. DOI : <https://doi.org/10.1515/9781400822478>.
14. Swann W., Gómez A., Seyle C., Morales F., Huici C. Identity fusion: The interplay of personal and social identities in extreme group behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2009. Vol. 96. Pp. 995–1011. DOI : <https://doi.org/10.1037/a0013668>.
15. Tajfel H., Turner J. C. An integrative theory of intergroup conflict. *The social psychology of intergroup relations* / Austin W. G., Worchel S., eds. Monterey, CA : Brooks-Cole, 1979. Pp. 33–47.
16. Ukraine war: Relatives of last Mariupol fighters share pride. *BBC*. URL : <https://www.bbc.com/news/av/world-61157589>.
17. Whitehouse H. Dying for the group: Towards a general theory of extreme self-sacrifice. *Behavioral and Brain Sciences*. 2018. Pp. 1–64. DOI : <https://doi.org/10.1017/S0140525X18000249>.

References

1. *Battle of Kruty 100 Years Later. On February 28, 2022, the Russians have been Defeated There*. Available from: <https://texty.org.ua/articles/109069/bij-pid-krutamy-sto-rokiv-potomu-28-ljutoho-2022-roku-tam-znovu-rjatuvaly-kyyiv/> [in Ukrainian].
2. DASHKIVSKA, Iryna. Battle in Lilac Park of Kherson, Through the Eyes of Participant Serhii Harazhko (Otaman): The Machine Gun was Firing So Much that I Could Only See Branches Flying off. Photo Report. *Sensor.net*. Available from: <https://sensor.net/ua/p3389028> [in Ukrainian].
3. *Address by the President of Ukraine on March 6, 2022*. Available from: <https://www.facebook.com/watch/?v=343634401019245> [in Ukrainian].
4. KARBOVYCH, Zynovii. Two Revolutions. *Surma*. January, 1951, no. 27, pp. 6 [in Ukrainian].
5. ANON. Besides Fulfilling the Duty, You also Need Dedication. *The Chetm Land*, 1944, May 14, no. 20, pp. 3 [in Ukrainian].

6. SKORYNA, Liudmyla. *Latin-Ukrainian, Ukrainian-Latin Dictionary*. Kyiv: Oberehy, 2004, 448 pp. [in Ukrainian].
7. ANON. Tragedy of Bazaar. *Deal*, 1937, November 21, no. 257, pp. 7 [in Ukrainian].
8. ANON. Tragedy at Kruty. *New Council*, 1918, March 16, no. 35, pp. 4 [in Ukrainian].
9. SHAMRUK, Nataliia. Essence of the Concept of 'Victimology' in Modern Science. *Current Issues in the Theory and Practice of Law, Education, Social and Behavioral Sciences – 2021: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Chernihiv, 2021, April 22–23)*. Chernihiv: Academy of DPS, 2021, pp. 214–217 [in Ukrainian].
10. SUSHYNSKYI, Oleh, Solomiia PODILSKA. How the Battle for Donetsk Airport will Enter Ukrainian History: Numbers and Facts. *Army Inform*. Available from: <https://armyinform.com.ua/2020/01/20/yakoyu-v-istoriyu-ukrayiny-uvijde-bytva-za-doneczkyj-aeroport-zyfry-ta-fakty/> [in Ukrainian].
11. BERNHARD, Helen, Urs FISCHBACHER and Ernst FEHR. Parochial Altruism in Humans. *Nature*, 2006, vol. 442, no. 7105, pp. 912–915 [in English]. DOI : <https://doi.org/10.1038/nature04981>.
12. McNAMARA, Rita Anne, Joseph HENRICH. Kin and Kinship Psychology both Influence Cooperative Coordination in Yasawa, Fiji. *Evolution and Human Behavior*, March 2017, vol. 38, iss. 2, pp. 197–207 [in English]. DOI : <https://doi.org/10.1016/evolhumbehav.2016.09.004>.
13. MIZRUCHI, Susan Laura. *The Science of Sacrifice: American Literature and Modern Social Theory*. Princeton University Press, 1998, 496 pp. [in English]. DOI : <https://doi.org/10.1515/9781400822478>.
14. SWANN, William, Angel GÓMEZ, Conor SEYLE, et al. Identity Fusion: The Interplay of Personal and Social Identities in Extreme Group Behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2009, vol. 96, pp. 995–1011 [in English]. DOI : <https://doi.org/10.1037/a0013668>.
15. TAJFEL, Henri, John Charles TURNER. An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In: William G. AUSTIN, Stephen WORCHEL, eds. *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey, CA: Brooks-Cole, 1979, pp. 33–47 [in English].
16. ANON. Ukraine War: Relatives of Last Mariupol Fighters Share Pride. *BBC*. Available from: <https://www.bbc.com/news/av/world-61157589> [in English].
17. WHITEHOUSE, Harvey. Dying for the Group: Towards a General Theory of Extreme Self-Sacrifice. *Behavioral and Brain Sciences*, 2018, pp. 1–64 [in English]. DOI : <https://doi.org/10.1017/S0140525X18000249>.

Надійшло / Received 29.06.2023

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 14.12.2023